

Osztrák vélemény a Monarchia geográfiai alapjairól.

Abban a csudálatos elszigeteltségben, melyben Középeurópa népei a világháború befejezése óta élnek, talán legcsudálatosabb az a közönyösség, mellyel az egyesek még hozzájárulnak emez elzárkózottság fokozásához. Mert csak tökéletes közönyösséggel magyarázható az a körülmény, hogy az egykori császárvárosban, tőlünk a modern technika szerint mindössze ötnegyedórányira olyan érdekes megállapítások látnak napvilágot, mint Lehmann Ottó-éi.¹⁾ és geográfus társadalmunk 1919 óta nem vett tudomást ezekről a bennünket olyan közelről érdeklő sorokról.

Lehmann nézeteit 1918. november 4-én, tehát közvetlenül a nagy összeomlás után a bécsi földrajzi társaságban tartott előadásán fejtette ki. Sajnos semmit sem tudunk az előadást követő vitáról és eredetien tárgyilagos felfogásának Bécsben való fogadtatásáról. Lehmann megállapításai sok tekintetben osztrák részről meg nem szokott tárgyilagosságról tanuskodnak, mely arra enged következtetni, hogy — habár osztrák előítéleteitől ő sem tud mindenkor megszabadulni — a nagy katasztrófa kijózanítóan hatott odaát és évtizedes sőt, évszázados tévedésekre zúdította rá a forradalom vakító fényét.

Úgy találtam, nem lesz érdemetlen munka, — ha elkésletten is — reámutatunk *Lehmann* értekezésére és kissé behatóbban foglalkozunk fontosabb állításaival.

*Szekfü Gyula A magyar állam életrajza*²⁾ c. modern történelmi tanulmányában hasonló tárgyat érint és mégis tulajdonképpen a köztudatban élő magyar államterületről nem tér le fejtegetései során. Őt természetesen nem a földrajzi szempont érdekelte. Annál inkább figyelemreméltó az osztrák geográfusnak megnyilatkozása, mert ha magyar ember mondaná ezeket első ízben, az egyoldalú, elfogult sovinizmus gyanújával fogadnák mindenfelé.

Lehmann nem mindenik megállapítása kedvező a magyar-

¹⁾ *Lehmann O*: Zur historisch-politischen Geographie von Österreich und Ungarn. Mitt. d. Geogr. Gesellschaft in Wien. 1919. 150—180. I.

²⁾ Budapest, 1917, német nyelvű eredetije: *Der Staat Ungarn*, Stuttgart-Berlin 1917.

ságra, egy-két helyen tárgyilagossága is elhagyja, cikkének legnagyobb része azonban olyan állításokat tartalmaz, melyekről csak sajnálnunk kell, hogy nem korábban hangzottak el és nem terjedtek el eléggé a magyar geográfiai irodalomban sem. *Lehmann* megértő álláspontjának talán magyarázata az, hogy harctéri szolgálatot jórészt Magyarországon és Horvátországban teljesített és úgy látszik, az itt töltött időt alapos tanulmányoknak szentelte.

A Monarchián végzett történelemföldrajzi vizsgálódásai akörül forognak, vajjon minő hatással voltak a földrajzi tényezők az államalakulásra? Vajjon *lehetővé* tették e, *elősegítették-e*, vagy *kikényszerítették-e*? Ezt a három fokozatot mindvégig élesen különbözteti meg.

Igen érdekesek általános megállapításai a *földrajzi egységről*. Földrajzi egységen olyan természeti területet ért, mely környezététől jól elkülönül és önmagában lehetően egységes. Legjobb példa a sziget. Szárazföldön jó egység a síkságoktól körülvevett, jól elhatárolható hegység, de a hegységektől körülhatárolt síkság is az. Utóbbi esetben síkság és hegység két külön egység is lehet, ha azonban a két elem geológiai szerkezete rokon és az egészét egységes folyóhálózat köti össze, a síkságot és a környező hegységek belső lejtőjét egyetlen egységnek is tekinthetjük.

Ha a földrajzi egységnek természeti felszereltsége olyan, hogy az államalkotás szempontjából jelentősége lehet, (jó határok stb.) *politikai földrajzi egységgel* van dolgunk.

Hatása az államalakulásra igen változó és csak ritkán látjuk a történelemben, hogy még az ilyen jó földrajzi egység is teljesen és tartósan egybeesik a politikai területtel. Pl. Anglia és Skócia még nem egyesültek, ellenben a brit hatalom a kontinens részeire is kiterjedt.

Supan erről azt írja¹⁾: „Ritter óta a földrajzban két irány uralkodik. Az egyik megtartja a földfelszínnek államokra való tagolását és még ma is elterjedtebb... a másik fizikai szempontok szerint tagol *természeti tájakra, földrajzi egyedekre, természetes országokra.*”

„Mindenki tudja mi az állam, a természetes országokról ellenben igen szerteágazók a vélemények és a politikai határok természetesen eltolhatók, időlegesen azonban mégis az emberi szeszély hatásán kívül állanak, *természetes tájak határai ezzel*

¹⁾ Leitlinien der allgemeinen politischen Geographie. Lipsce, 1918, 5. 1. (második kiadás most jelent meg).

szemben sokszor bizonytalanok és tartósan a tudós vita tárgyai.”

Visszatérve Lehmann fejtegetéseéhez, azt látjuk, hogy mindenekelőtt kemény ítéletet mond *Középeurópáról*. Kifelé rosszhatárok, bent az egységesség teljes hiánya jellemzi, tehát nem földrajzi egység — inkább Európa testének a szélső egységek lefejtése után visszamaradó tönkje: *negatív földrajzi egység*, melyre — tekintettel tarka nemzetiségi arculatára — a politikai egység fogalmát is csak nagyon erőszakoltan alkalmazhatjuk¹⁾. Talán *geográfiai* sajátága ennek a Középeurópának, hogy a területén alakult államok nagyjából másoktól eltérő szerkezetűek és rövid élettartamuak. Pufendorf a XVIII. sz.-ban már „monstrumnak” nevezi a Római Szent Birodalmat. Ugyanilyen páratlan államalakulás a Német Szövetség, majd a mindössze 63 esztendőig tartó osztrák császárság (1804—1867²⁾), a monarchiákból és köztársaságokból álló Német Birodalom és nem kevésbé Ausztria és Magyarország dualisztikus társulása, melynek „összállam” („Gesamtstaat”) voltát a magyarok kezdettől fogva tagadták.

Középeurópában három természetes egységet találunk: az Alpokat, a Cseh-Masszívumot és a hegységövezte Magyar-Medencét. Ezek nem esnek egybe pontosan az Alpenländer, Sudetenländer és Magyarország történeti-politikai területeivel, mégis csudálatosképpen nem találunk olyan politikai földrajzi tanulmányt, mely ezeknek elhatárolásával foglalkozott volna. Lehmann csupán H. Wagner³⁾ felosztását ösmeri, aki „Ungarn” elnevezéssel jelöli meg a Magyar-Medence egységét s belefoglalja a Kárpátokat is. Míg ez az egység kb. 400.000 km²-t ölel fel, már Hettner ismert Európájában az ugyancsak fizikai egységként tárgyalt „Ungarn” kiterjedése 300.000 km² sincsen, tehát jóval kevesebb, mint a történelmi Magyarország ill. a Magyar Birodalom.

Lehmann ezzel a nagyobb geográfiai egységgel „Grosspannonien”-nel, ahogy ő mondja, kíván foglalkozni⁴⁾.

„Wohl kein zweites Mal gibt es auf der Erde ein niedriges Flachland, das nach allen vier Weltgegenden von weithin 1000—2000 m hohen Gebirgen umgeben ist...” — Határait következő-

1) Naumann: Mitteleuropa.

2) Tulajdonképpen csak 1849—67!

3) H. Wagner I. Länderkunde von Europa. I. rész. bővebben ösmereti Littke Aurél a Földrajzi Közleményekben

4) A magyar geográfiai irodalomban természetesen többször is találunk a tágabb értelemben vett Magyar Medence-fogalmával, de geopolitikai szempontból nálunk sem foglalkoztak vele.

képpen szabja meg; délen messze benyúlik Szerbiába és Boszniába, nyugaton, bármennyire szokatlanul hangzik is osztrák fülnek (mondja L.), a Bacher Geb., Kor- és Glein Alpe a határ, majd a Bécsi-Medence *nyugati* pereme. Geológiailag és morfológiailag ide tartoznak a Morvamező és a morva alföld a Pollaner Berge-, Steinitzer-Wald- és Mars-Gebirge-ig. Mint ahogy már *Merz*¹⁾ kimutatta a Száva-Duna vonal tarthatatlanságát a Magyar-Medence déli s a Balkánfélsziget északi elhatárolása szempontjából, itt nyugaton sem lehetnek olyan apró folyók, mint a Morva és a Lajta a nagy egység határolói. Tullnerfeld, Olmützi és Brünni-Medence tehát szintén a magyar Alföld nyúlványai. Északnyugaton tehát egy szakaszon a Csehmorva-Hegyvidék vízválasztója a határ. Ez egyébként 6—800 m magasságban halad, egyetlen ponton van 450 m-es beréselése.

Ez a Magyar-Medence több, egymástól csak gyengén elhatárolt kisebb egységből áll. Hegyövezetében azonban csupán két helyen van szélesebb rés: az egyik St. Pöltentől NW-ra az Alpok és a Cseh-Masszivum között 10 km szélesen ékelődik be, a másik a Kárpátok és a Szudéták között lévő, ugyancsak olyan széles Morvakapu (Mährisch Weisskirchennél). Mindkettő ősidők óta fontos közlekedési útirányokat határozott meg. A rajtuk áthaladó számos út kereszteződési *területét* Bécs és Pozsony között találjuk. Béctől déire az Alpok mindenütt legfeljebb szűk szorosokon engedik át a forgalmat a medence felé.

Ezek a geográfiai adottságok. Ezek alapján áttér annak kutatására, hogy ezek a politikai földrajzi alakulást mennyire tették lehetővé, ill. kedveztek-e neki, vagy kikényszerítették-e? Bécs vidékén *lehetőségek* voltak államalakításra, de minthogy ebből a központból csupán 4 meghatározott irányban lehet a forgalmat lebonyolítani, *kedvezésről* szó sem lehet. Még kevésbé állíthatnók, hogy az 1804 évi Osztrák Császárságot — ez volt e központ körül az első nagyobb államalakulás — a földrajzi tényezők *kényszerítették* volna a népekre. A császárság ideiglenes élettartamára is inkább Csehországnak és Magyarországnak jó, természetes határövei adtak támasztékot.

A geográfiai tényezők hatása azonban határozottan kedvezőtlen abban a tekintetben, hogy az említett 4 főútirány egyúttal népek és hadak útja volt. Csehország és Magyarország Bécs felé nyitott zsákszerű alakulásai pedig mindig lehetővé tették, hogy e

¹⁾ Sammlung Meereskunde 1915. IX. 3. füzet.

területek új urai által kiszorított népek a perifériákon meghúzódnak és hozzájáruljanak az etnikai kép páratlan tarkaságához.

Lehmann ez utóbbi megállapítása nem egészen helytálló, hiszen a Kárpátok lakóinak legnagyobb része kívülről telepített vagy idővel *beszivárgott* népesség.

Szekfüvel egy úton halad, amikor végül megállapítja, hogy a földr. tényezőknél sokszorta hatásosabb volt az uralkodóház szerepe és üres frázis az a szólam, hogy a Habsburgokat Bécs helyzete vitte rá birodalmuk megalapítására.

E bennünket érdeklő kritika után az Alpok és Szudéták területén történt államalapítási kísérletekre tér rá, ezekkel itt nem foglalkozhatunk.

A Nagy-Magyar-Medence területén végbement államalapításokat ismerteti ezután. A Nagymorva-Birodalom 830-tól 894-ig állott fönn és csaknem minden irányban elérte a Medence széleit. 100 esztendővel későbbben már csupán egy Csehországra korlátozódó szláv birodalomra találunk és másrészt megszületett a Magyar Királyság. A középkorban Magyarország a nagy medence határaiért küzd és mindenfelé el is érné azokat, ha minden hódítását megtarthatná. Mátyás idejében Nagy-Magyarország már csaknem elérte a Nagy Magyar Medence teljes birtokbavételét „Da er auch zeitweise Serbien und Bosnien den Türken abrang, war damals Grossungarn als staatliche Erfüllung Grosspannoniens seiner Vollendung am nächsten. Dieses Staatsgebilde war kein, Vorläufer des habsburgischen Grossösterreich sondern seine Verneinung.“ Ezután sorra veszi azokat az eseményeket, melyek Nagy-Ausztria területén államalakulásokra, államszövetségekre vezettek. Ezek a törekvések többnyire az uralkodóházak összeházasodásában és perszónáluniókban nyilvánultak. Az ilyen egyesülések a legritkább esetben kapcsoltak egybe természeti adottságaik révén összetartozó területeket, határaik többnyire a földrajzi egyégeket is önkényesen darabolták fel.

Előbb Ottokár kísérletezik, kinek birodalma Csehországból az alpesi országokon keresztül már az Adriáig ért. Szemet vetett Magyarországra is, de eredményt nem ért el. Csehország és Magyarország egyesítése is a lehetőségek sorába lép időlegesen. Végül következik a Habsburgok uralma, mely az alpesi országokat, Magyarországot és Csehországot igyekszik egy állammá kovácsolni. A nagyosztrák törekvések Magyarország nélkül nem valószínűsíthetők meg. De erejüket mindvégig nem a belső geográfiai

adottságokban keresték, hanem külső tényezőkben, mint pl. a római-német császári hatalom, az ellenreformáció, külföldi birtokok és abszolutisztikus hatalom. Csehország és az alpesi tartományok erőforrásai sohasem lettek volna elegendők a Habsburg Nagy-Ausztria megalapozására, amihez hozzátartozott Magyarország megszerzése, tehát a török kiűzése. A Habsburg-Monarchia megalapozása ily módon a földrajzi tényezőktől teljesen függetlenül történt. Ezt bizonyítja Lehmann szerint az, hogy amint csak pillanatnyira is megvannak a külső hatalmi hatások, politikai erő kifejtések, azonnal érezhető Magyarország elszakadási törekvése, semmiféle földrajzi kapocs automatikus működése nem tapasztalható. Ellenben a Pannoniai-Medence geopolitikai energiája, amely már Mátyás idejében is kezdett kibontakozni, most újra életre kél. „Um so mehr erkennt man geographische Einflüsse auf die Gestaltung der Vorgänge seit 1886, aber nicht zugunsten Österreichs, oder gar Grossösterreichs, wohl aber zugunsten Ungarns und selbst einer ungarischen Grossmachtstellung.“ Ezért az utolsó fejezet címe: *Die geographische Begünstigung und Vorherrschaft Ungarns im dualistischen Vertragsverhältniss.*

Ausztria egymagában nem volt életre való. *Supan* kifejezése szerint *monstruózus* alakja, népeinek állandó viszálykodása, az államnyelv hiánya elég ok erre. Ezért kapaszkodtak odaát egyre jobban a „*Gesamtmonarchie*“ álomképébe. Ezzel szemben *Magyarország* tartotta kezében Bosznia és Hercegovina, valamint Dalmácia kapuit és ennélfogva az oda irányuló forgalmat kénye-kedve szerint szabályozta. „E területekkel Magyarország Olaszországgal egyenrangú nagyhatalom lett volna, Ausztria pedig nélkülük középhatalom fokára süllyedt volna. Ausztriának a közös kiadásokban *mértéken túl* való részesedése így is lehetővé tette Magyarországnak (?) a nagyhatalmi politika üzését, Ausztriának ellenben megadták a jogot arra, hogy még egy ideig úgy tegyen, mintha ez a nagyhatalom az osztrák-magyar összállam volna.“ „Die geographischen Grundlagen seiner Stärke wurden einigermassen wirksam vorwiegend mit Tatsachen „*nachgewiesen*“, die der Einheit Grosspannonien entnommen waren.“

A tulajdonképpeni Ausztria „sank immer mehr zu einer Art tributpflichtigen Randstaates Ungarns herab.“ „Das Reich des Mathias Corvinus ging einer neuartigen, der *Vielheit selbstbewusster Völker angepassten* (?) Auferstehung entgegen.“ Hiszen Bécs is a magyar hatalmi törekvések hatása alatt állott. Egyedül Szerbia

még nem. A legszebb kilátások kecsegtettek Nagymagyarországnak — még ha idővel Csehország és a tulajdonképpeni alpesi tartományok le is váltak volna. Különösen, ha időközben a magyarosítás tovább halad. Veszedelem csak jugoszláv részről fenyegetett.

Lehmann legfontosabb megállapításai:

1. A Nagy-Magyar-Medence területén két nagyhatalmi alakulás került *egymással szembe*, a bécsi forgalmi központra támaszkodó *habsburgi* és a természetes központból kisugárzó *magyar*.

2. A dualizmus volt a magyar államhatalom legmagasabb foku kifejtése, mert a Magyar-Medence magván kívül valamennyi Habsburg-uralom alatt álló országra is kiterjesztette Bécsen keresztül (?).

3. A földrajzi tényezők sem Nagyausztria, sem Nagymagyarország fennállását *nem biztosíthatják*, mert ezeknél erősebb a népkeveredés hatása.

Ezekben ismertetem Lehmann gondolatait. Itt-ott kínálkozott alkalom arra, hogy politikai túlzásaival szembeszálljak. Nem tettem. Ha szorosan nem tartozott a geográfiai tárgyhoz, az illető részt teljesen figyelmen kívül hagytam, miáltal felfogása talán valamivel tárgyilagosabbnak tetszik, mint a valóságban. Céлом azonban csupán az volt, hogy fölfogásának újszerűségét mutassam be.

Mindenesetre lesújtó ez az osztrák vélemény Nagyausztriáról, a *Gesamtmonarchiáról*. Fejtegetéseit végigolvasván, egy gondolat nyomul előtérbe, mely Lehmannnál nem bontakozik ki, sőt sorai alkalmasak a megfélemlítésre. Ő ugyanis a geográfiai tényezőkkel szembe állítja az *erősebb történeti tényeket*, főként a nagy *népkeveredés* „történeti tényét.” Bizonyára ebben követi el a legnagyobb hibát, mert Ausztriára áll, hogy heterogén, legnagyobbbrészt eredetileg sem némellakta vidékeket egyesített magába, Magyarországról azonban ez nem mondható, hiszen a többi nyugati országnál is korábban indult meg az egységes nemzeti állammá való kialakulás. Példátlan az egész világtörténelemben az a gonosz politika, mely a XVIII sz.-ban egész Európa jöttmentjeit csődítette a magyar házára és üldözte csaknem két századon a magyart, a jogos tulajdonost. Ami most a nyakunkba szakadt, az ennek a magában álló, *monstruózus népkeveredésnek* talán természetes következménye azután, hogy ennek az állapotnak egyetlen orvos-

ságát, az ilyen körülmények között teljesen jogos magyarosítást 1867 óta is állandóan elgáncsolta Bécs és gondoskodott talán éppen a magyar pénzen fönntartott „közös” külügyi képviselő nemkevésbé pedig a „közös” hadsereg útján arról is, hogy a magyarságnak ez a jogos és okos védekezése népünket gyűlöletessé tegye és apró közös ellenségeink erejét növelje.

Ebben az egy pontban nem tudta levetni Lehmann sem az osztrák ideológia nagyon is kopott uniformisát.

Kogutowicz Károly.
